

LEMOVIAI

EDVARDAS GUDAVICIUS

1. Bendrosios pastabos. Tacitas kažkur netoli baltų I m. e. a. pabaigoje mini germanų lemovių kultį. XIII a. danų šaltiniai kalba apie Lamatos žemę Lietuvos pajūryje. Natūraliai kyla klausimas, ar yra kas bendra tarp šių vardų. Chronologinis atotrūkis tarp jų didelis, bet beveik tiek pat amžių praėjo nuo Ptolemėjaus informacijos apie sūduvius ir galindus.

Lemovius bandoma sieti su vėlesne slavų glomačių kiltimi, bet remiamasi visų pirma tik vardų sąskambiu¹. Tarp kitko, varinų, herulių* bei gotų skilimas į rytines ir vakarines šakas leidžia spėti analogišką atvejį buvus ir su lemoviais: šiaurinė jų šaka galėjo subaltėti, o pietinė — suslavėti. Be abejo, tai tik galima, bet neįrodyta tikimybė.

Lietuvos pajūrio kultūros savitumas — visų pripažintas faktas². Taigi šios kultūros ryšiai tampa svarbiu, jei ne lemiamu, veiksniu lemovių problemai spręsti.

2. Lietuvos pajūrio sritis ir Prūsai. Literatūroje jau seniai nurodoma Lietuvos pajūrio paskutiniųjų prieš m. e. ir pirmųjų m. e. amžių kultūros ryšiai su Prūsais: iš Prūsų kildinamos trimitinės antkaklės, pastebima glaudi akinių, skydelinių, profiliuotų ir žieduotųjų segių analogija, statinėlinių smeigtukų, kilpinių sraiginių įvijų paralelės, per Prūsus, atrodo, paplito antkaklių apvyniojimas vielele, puodai palydovai, dalgiai ir kapuose randamos Romos monetos; abiejose srityse buvo laidojami žirgai³. I tūkstantmetyje pr. m. e. abiemis sritims buvo būdingi akmenų vainikais apdėti pilkapiai⁴. Kaip matyti iš Egliškių kapinyno, tik paskutiniai-šiais amžiais pr. m. e. susiformuoja specifiniai Lietuvos pajūrio pilkapiai bruožai, lyginant šią sritį su Prūsais⁵.

Savo ruožtu, Prūsų (Natangijos ir Sambijos) ankstyvojo geležies amžiaus kultūra turi ryšių su Vyslos žiočių kultūra: abejur randami dvigubo kūgio puodai, geležies adatos, ylos, apvalūs peiliai, analogiškos segės, panašūs jų kapai. Šiais bruožais abi sritys išsiskiria iš kitų, nors jie ir nepanaikina Sambijos kultūros, išaugusios čia ankstesniais amžiais, savitumo⁶. Paprotys laidoti griaučiuose kapuose, minėtosios segės, nedideli puodeliai prie mirusiojo, geriamieji ragai, tošinės dėžutės atėjo į Prūsus ir Lietuvos pajūrį iš germanų sričių⁷.

* Kiti autoriai rašo herulai.— Red.

Trečiojo—penktojo dešimtmečio pradžios vokiečių buržuazinės istoriografijos Rytų Pamaro susiejimu su rugijais, kartu ir Prūsų—rugijų ryšiais⁸, šiandien abejojama⁹, nors pripažįstami paskutiniaisiais amžiais prieš m. e. Rytų Pamaryje įvykę pakitimai ir tam tikra germanų ateivių infiltracija m. e. pradžioje¹⁰. Tokiomis sąlygomis sunku kalbėti apie rugijų identifikavimą iš archeologinių radinių, o tuo labiau apie baltų ir germanų kontaktus ankstyvajame geležies amžiuje. Lieka šiuo klausimu viena atrama: geriau archeologiškai apčiuopiami gotai tampa savotišku indikatoriumi.

3. Archeologiniai gotų požymiai ir Lietuvos pajūris. Gotų kilmė iki šiol nėra išaiškinta, o kartu nėra vieningos nuomonės, kokius archeologinius radinius priskirti gotams. Ir vis dėlto, J. Kmečinskio, O. Almgreno ir B. Nermano darbų sugretinimas¹¹ verčia kiek kitaip nei iki šiol įsivaizduoti gotų migracijos kelią, o būtent: Gotlandas (Lateno pradžia) — Getalandas (Lateno vidurys) — Jutlandija ir Elbės žemupys (Lateno pabaiga) — Vyslos žiotys (erų sandūra ar m. e. pradžia). Vadinasi, gotai tikrai buvo baltų kaimynai, o tokie archeologiniai paminklai kaip Vensiorų kapinynas¹² — tai svarbi gotų identifikavimo atrama. Svarbiausi gotų kapų požymiai: biritualizmas (degintiniai ir griautiniai palaidojimai), įkapės kuklios ir be ginklų, kapai apsupti koncentriškais akmenų vainikais, išgrįsti, kai kada centre būna akmens stelos. Visa tai, nors šiek tiek skiriasi akmenų konstrukcijos, būdinga ir Lietuvos pajūrio (Egliškių, Kurmaičių) pilkapiams¹³, kurie chronologiškai senesni už Vensiorų kapinyną, tačiau ir vienur, ir kitur tęsiama dar nuo žalvario amžiaus tradicija dėti akmenų rentinius.

Literatūroje rašoma, kad šie rentiniai būdingi tiek baltams, tiek skandinavams, kad akmenų kapas atstojo mirusiajam jo būstą. Tačiau, jei akmenyje Skandinavijoje, kurioje akmenų kapai žinomi jau akmens amžiuje¹⁴, žmonės tikrai gyveno akmens būstuose, tai neaišku, kaip ši laidojimo paprotį sieti su miškinguoju Pabaltijū ir jo gyventojų medžio lūšnelėmis? Iš tolesnės Lietuvos pajūrio kapų raidos (m. e. pradžioje) matyti, kad čia gyveno ne gotai (be kitų skirtumų — tarp įkapių dažnai randami ginklai, išnyksta biritualizmas), tačiau tai neatsako į iškilusį klausimą. Be to, panašios gotų ir Prūsų—Lietuvos pajūrio įkapės: metalinių spurgų kepuraitės, nedidelės, bet masyvios segės, apvalaus skersinio pjūvio apyrankės (gotų vienodo storio, Prūsuose ir Lietuvos pajūry truputį paplatintais galais)¹⁵. Gotų moterų kapuose dažnai aptinkami verpstukai (šis paprotys išlaikomas nuo Vyslos žiočių iki Černiachovo kultūros); Lietuvos pajūryje su jais, nors ir kitokios formos, taip pat susiduriame¹⁶. Prūsuose randami raidės „s“ pavidalo antkaklių kabliukai ir kriaušiniai kabučiai, paprastai siejami su gotais¹⁷.

Atskirai aptartinos apyrankės gyvuliniais galais: Lietuvos pajūris jomis aiškiai skiriasi nuo kitų respublikos vietų¹⁸. Ypatingas gyvatgalvių apyrankių tipas (vadinamasis II pagal J. Kmečinskio

klasifikaciją), beveik kompaktiškai randamas tik Prūsuose ir jų kaimynystėje (Lietuvos pajūris yra šio arealo pakraštyje), savo pavidalu labai artimas pagrindiniam jų tipui (vadinamasis I), kurio paplitimo centras yra Rytų Pamaryje¹⁹.

Lietuvos teritorijos pajūrio srityje anksčiausiai pasirodo antkaklės su kabučiais (kitur skiriasi ir jų tipas); analogijų joms galima rasti tautų kraustymosi laikotarpio gotų ir gepidų archeologinėje medžiagoje²⁰. Reikia atminti, kad gotų įkapės labai neturtingos²¹, ir todėl vėlesnės ar atsitiktinės analogijos, parodančios kitokį tradicijos aspektą, vertos dėmesio. Pastarajai kategorijai galima priskirti Lietuvos pajūrio smeigtukus su rozetinėmis galvutėmis: gotų kapuose jų nėra, tačiau ostgotų San Marino lobyje rasta labai prabangių tokio tipo egzempliorių²².

Visų šių požymių vertė labai nevienoda. Daug ką galima paaiškinti kultūriniais ir ekonominiais mainais su kaimynais. Bet akivaizdus ne vien analogiškų materialinių, bet ir socialinių bei ideologinių vertybių paplitimas ir apsikeitimas jomis. Jei prisiminsime anksčiau minėtas pajūrio baltų ir germanų kapų analogijas, kurias ne taip lengva paaiškinti Pabaltijo gamtinėmis sąlygomis, tai savaime kils klausimas, ar tai vien kaimynų bendravimo rezultatas, ar tai nėra ir etninio artimumo nulemtas reiškinys? Kitaip sakant, ar germanų etnis komponentas neegzistavo greta baltų ankstyvajame geležies ir pirmaisiais m. e. amžiais, nekalbant apie ankstesnius laikus.

4. Antikiniai šaltiniai apie lemovius. Vienintelis apie lemovius rašęs Tacitas nurodė, kad jie gyvena greta rugijų, todėl kai kada bandoma su jais sieti kitais vardais minimus rugijų kaimynus: Strabono — sibinus, Ptolemėjaus — seidinus²³. Žinoma, tai tėra tik analogiškas glomačiams spėjimas.

Tacito žinutė apie lemovius labai trumpa, bet tai kol kas vienintelė informacija: lemoviai gyvena už lugijų ir gotų (einant nuo Romos sienos), kažkur prie ar netoli jūros; jie valdomi karalių, ginkluoti apvaliais skydais ir trumpais kalavijais²⁴. Iš šio pasakymo H. Lovmianskis supratęs, kad buvusi gotų, rugijų ir lemovių sąjunga. R. Hachmanas, ieškodamas Tacito kilčių išvardijimo sistemos, linkęs lemovius nukelti labiau į vakarus nuo rugijų — kažkur į Vakarų Pamarį²⁵. Spėjimai lieka spėjimais, ypač jeigu prisiminsime Jordano pasakojimą iš „Getikos“ apie gotų kovas su rugijais ir nepasiteisinusį R. Hachmano lokalizavimo sistemos pagrindą — gotų kultūros kildinimą iš šių dienų Mozūrijos. Tikras tik vienas lokalizavimo faktas: lemoviai yra buvę rugijų ir gotų kaimynai ar bent ieškotini tame pačiame geografiniame areale. Neaiškiai nurodytas ir jų gyvenamosios vietos atstumas nuo jūros: R. Hachmanas „protinus ab oceano“ verčia „toliau pajūryje“, bet šiuos žodžius galima suprasti ir kaip „toliau nuo jūros“²⁶. Čia pravartu prisiminti ir vidurinių amžių požiūrį į Kuršių marias: jos buvo laikomos išsiliejusiu Nemunu, o jūros krantu — Kuršių nerija. Taigi

lieka neaišku, ar rytinė Kuršių marių pakrantė (jei Tacitas apskritai apie ją žinojo) laikytina pajūriu, ar ne.

Vadinasi, abstrakti Tacito geografinė informacija neprieštarauja lemovių lokalizacijai Lietuvos pajūryje, bet tai tik dalis to arealo, kuris su ja sietinas, o vakarinis arealo pakraštys nusitęsia net į Vakarų Pamarį.

Archeologiniai duomenys šiek tiek leidžia patikrinti ir kitus Tacito atsitiktinai paminėtus lemovių bruožus.

5. Lemovių ginklai. Tacito nurodyti trumpi kalavijai ir apvalūs antskydžiai būdingi visiems germanams archeologiniai radiniai²⁷. Tačiau jie nėra labai dažni. Pora vienašmenių trumpų kalavijų rasta Prūsijoje, vienas — Lietuvos pajūryje (Šernų kapinyne)²⁸. Atkreiptinas dėmesys į ilgus (20 ir daugiau cm) peilius. Jie pajūrio srityje randami ne taip jau retai ir aptinkami m. e. pradžios kapuose²⁹. Ypač reikėtų išskirti į makštis įdėtus peilius; V a. pajūrio kapuose ypač daug randama tokių peilių-ginklų (jie buvo segami prie diržo, ilgesni 30 cm)³⁰. Vidurinių amžių Lietuvoje jie buvo naudojami ir kaip trumpi vienašmeniai kalavijai; tai — kardokšniai (baltr. *korð*).

Anksčiausiai antskydžiai Lietuvoje rasti m. e. II a. pabaigos—III a. kapuose; jie reti ir dažniausiai aptinkami pajūrio srityse³¹.

Taigi Lietuvos pajūrio archeologiniai duomenys neprieštarauja Tacito lemovių apibūdinimui, bet jo teiginiai labai jau bendri. Vis dėlto šie faktai rodo, kad su Tacito informacija negalima nesiskaityti. Šiuo atveju pravartu dar patikrinti jo pateikiamą I m. e. a. baltų apsiginklavimo charakteristiką — „mažai geležies, daug vėzdų“³². Iš tikrųjų, pirmaisiais m. e. amžiais ietigaliai Lietuvos kapuose nedažni, jų pagausėja tik nuo II a.³³ Beje ir daugelis germanų m. e. pradžioje buvo apsiginklavę tik nusmailintais medžio vėzdais³⁴. Visi šie faktai rodo, kad Tacito informacija nėra išgalvota. O tai svarbu, vertinant jo žinią apie lemovių „karalius“.

6. „Karaliai“. Jei Cezario germanai pamečiui vieni kariavo, kiti dirbo žemę, tai Tacito laikais jų vadus jau supo padaužų kariaunos, jau egzistavo žmonės, gyveną vien iš karo grobio³⁵. Kitaip sakant, egzistavo tiek gentinės diduomenės, tiek antrustionų institutai. „Karaliai“ — aiškiai įrodo šių institutų buvimą.

I—IV a. Lietuvos kapuose seniai jau nustatyta turtinė laidojimo diferenciacija³⁶. Pastebima ji ir pajūrio srityje, peržvelgus kelių kapinynų aštuoniasdešimt tris II—IV a. pavienius vyrų kapus (Šernų Nr. 3, 13—16, 18, 19, 21, 28, 30, 32—34, 38, 44, 48—50, 53, 54, 62, 63, 66, 75—77, 81, 82, 84, 85, 90, 92, 95, 97, 99, 100, 101, 104, 109; Rūdaičių I Nr. 48, 50, 52, 55; Rūdaičių II Nr. 2, 6, 7; Senkų Nr. 4, 10—13; Palangos Nr. 1, 10, 12, 18, 19; Prysmančių Nr. 2—5; Lazdininkų Nr. 34—38; Reketės Nr. 14; Kurmaičių pietinės Nr. 1—4, 9, 14, 17, 18, 20—22 ir šiaurinės dalies Nr. 23, 41, 42)³⁷. Net atmetus 10 Šernų kapinyno kapų, kuriuose gal buvo palaidoti vien žirgai³⁸ (Nr. 15, 16, 29, 30, 32, 33, 34, 44, 62, 82, 97), aiškiai išsiskiria negausūs turtingesni kapai. Antkaklės buvo rastos še-

šiolikoje kapų (22% nuo 73, 19% nuo 83), segės — dvidešimt keturiuose (atitinkamai 32% ir 29%), Romos monetos — devyniolikoje (26% ir 23%). Šie turtingi žmonės buvo gerai ginkluoti. Jei apskritai ietigalių esama pusėje kapų (41 — 56%, 50%), tai tik 2 kapai su antkaklėmis buvo be ietigalių, jų nerasta ir septyniuose kapuose su segėmis, su Romos monetomis — keturiuose.

Bet svarbiausi yra ypatingai turtingi kapai. Jų galima nurodyti tik du iš Šernų kapinyno (Nr. 50, 54). Ypač reikšmingas vaiko kapas (Nr. 54), liudijantis apie gentinės diduomenės paveldimumą. Yra dar keletas gana turtingų, nors ir neprilygstančių aniems dviems, kapų (Rūdaičių I Nr. 48, 55; Kurmaičių pietinės dalies Nr. 9, 14). Pažymėtinas Rūdaičių I ir II kapinynų kontrastas: viename jų vos vienas kitas papuošalas, nėra ietigalių (išskyrus vieną kapą) ir Romos monetų, kitame — turtingi palaidojimai su ietigaliais. Peršasi prielaida, kad čia išskirtinė turtingųjų laidojimo vieta. Stipri gentinė diduomenė II—IV a. Lietuvos pajūryje — tai akivaizdus faktas³⁹.

Ryšys tarp ginklų ir turto — neabejotinas. Be to, galima nurodyti kapus su ietigaliais ir be papuošalų (Šernų kapinyno Nr. 66, 75, 85, 92, 100; Rūdaičių II — Nr. 7). Viename jų — du, kitame — net trys ietigaliai. Šiai grupei, matyt, priskirtinas ir kapas su antskydžiu, kuriame taip pat nėra papuošalų (Kurmaičių kapinyno pietinės dalies Nr. 3), o galbūt ir palaidojimai su 2 ar 3 ietigaliais ir labai kukliais papuošalais (Kurmaičių kapinyno pietinės dalies Nr. 18; Šernų — Nr. 104).

Pietinėje Kurmaičių kapinyno dalyje rastas keturių vyrų vienkartinis grupinis palaidojimas (Nr. 10—13). Iš jų vienas kapas labai turtingas, nors ir neprilygsta Šernų kapinyno turtingiausiems kapams. Jame rasti 3 ietigaliai, 3 peiliai ir kirvis. Kitame kape taip pat daug ginklų: 3 ietigaliai, kirvis, bet tik viena antkaklė. Dar du likusieji kapai turtingi papuošalų (nors ir neprilygsta pirmajam), bet be ietigalių; viename rastas kirvis, kitame — du peiliai.

Ar galima neturtingus, bet gausius ginklų palaidojimus priskirti kariams profesionalams⁴⁰? Grupiniame Kurmaičių palaidojime gali būti ir vienos kilmingos giminės nariai, mirę vienu metu, turtingiausias kapas neabejotinai priklauso kilmingam žmogui. Tačiau neturtingas kapas su 3 ietigaliais peršė perša prielaidą, paremtą kitais analogiškais kapais, apie egzistavusius antrustionus ir dar labiau patvirtina gentinės diduomenės buvimą.

Iš šių samprotavimų kyla analogiškas lemovių — Lamatos santykiams klausimas, ar XIII a. minimą Kuršių „karalių“ Lamekiną nesiejo „dinastiniai ryšiai“ su Lamatos gentine diduomene?

7. Kretingos rajono žemaičiai. Kretingiškių akys šviesiausios Lietuvoje (0 balas sudaro 66%, o kitur Lietuvoje neviršija 60%; akių spalvos balų vidurkis Kretingoje sudaro 0,34 ir tik Varėnoje — 0,36, o visur kitur Lietuvoje jis ne mažesnis negu 0,40). Plaukų spalva rajonas nesiskiria nuo kitų Lietuvos rajonų,

tačiau I plaukų spalvos balo žmonės tik šiame rajone sudaro 20,8% (kitur nesiekia 14%); Kretinga priklauso keturių rajonų grupei, kurioje smegeninės ilgis daugiau kaip 191 mm; kretingiškiei užima antrąją vietą pagal fizionominį (188,3 mm) ir pirmąją pagal morfologinį (127,7 mm) veido aukštį, kartu jų veido rodiklis yra mažiausias (Kretingoje 75,3%; daugelyje rajonų per 76% ir net siekia 78%); barzdos balų vidurkiu (3,1) kretingiškiei yra antrojoje vietoje, beveik sutapdami su rokiškėnais⁴¹. Visi šie duomenys gerokai skiriasi nuo Skandinavijos gyventojų, bet iš lietuvių kretingiškiei yra artimiausi norvegams; tas pats pasakytina ir apie smegeninės rodiklį (81,1%)⁴². Žinoma, tai tik nedaugelis faktų, bet jie rodo, kad Kretingos rajonas antropologų pagrįstai yra siejamas su Atlanto—Baltijos antropologinio tipo grupe⁴³.

Ar šiuos Lietuvos pajūrio archeologinės medžiagos faktus galima aiškinti ryšiais su germanais, ar tai yra žymiai senesnio substrato rezultatas⁴⁴, sunku iš karto pasakyti. Ši tendencija gali ir neturėti germaniškosios priemaišos.

8. Pora kalbinių užuominų. Literatūroje yra pareikšta nuomonė, kad Nemuno — graik. *Chronos* ir Rusnės vardai sietini su skandinavų pragaro upėmis *Horn* ir *Rudhr*⁴⁵. Klaipėdai piršte peršasi germaniškoji „duonvalgių“ etimologija — got. *hlaifs* „duona“, *itan* „valgyti“. Bet šiuo atveju galima ir baltišką (įskaitant ir germaniškus skolinius⁴⁶) daryba. Net ir priimant germaniškąją Klaipėdos vardo kilmę, dar nėra aišku, ar ji nesietina su vėlesniais vokiečių kalbos faktais: jei vokiečių aukštaičių tarmėje „h“ prieš „l“ netariamasi jau jos senajame periode, tai anaipol tas nepasakytina apie žemaičių tarmę⁴⁷.

Kiek Lietuvos pajūrio toponimikai turėjo įtakos ryšiai su germanais, kol kas neišaiškinta.

9. Išvados. Taigi galima kalbėti ne apie išvadas, o tik apie prielaidas. Minčių apie lemovius išdėstymas tėra tikslingo faktų kaupimo pradžia. Galbūt šie faktai net ir paneigs germaniškojo instrato Lietuvos pajūryje tikimybę. Kol kas pasakytina tik apie savotišką „mokslinį paradoksą“: 1892 m. vokiečių archeologai Lietuvos pajūrio kultūrą priskyrė rytų baltams⁴⁸, XX a. trečiajame dešimtmetyje jie laikė ją pereinamąja iš rytų į vakarų baltų⁴⁹, šiandien lietuvių archeologai priskiria ją vakarų baltams⁵⁰. Faktų kaupimas, tuo būdu, rodo aptariamą kultūros „vakarėjimo“ tendenciją, kuri anaipol neturi užgožti baltišką komponento (jei tektų ir sutikti su germaniškąja antiteze) persvaros. Manychiau, kad baltų kilčių buvimas pajūryje pakankamai pagrįstai yra įrodytas⁵¹. Bet labai galimas daiktas, kad į baltų masyvą buvo įsiterpusios germanų gyvenvietės, kurios ilgainiui buvo asimiliuotos. Jei ateityje ši prielaida pasitvirtintų, tikimybė, kad tai būtų lemovių, labai stiprėtų⁵².

NUORODOS

1. Łowmiański H. Początki Polski.— Warszawa, 1963, t. 1, p. 236—239; Płg.: Schmidt L. Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen.— München, MCM XXI, S. 118.
2. Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I—VII a. kapinynai.— V., 1968 (toliau — LAP), p. 5—11.
3. LAP, p. 39, 42—44, 57, 65, 79 ir 126; Kulikauskas P. Kurmaičių (Kretingos raj.) plokštinių kapinyno tyrinėjimai.— Lietuvos istorijos instituto darbai, 1951, t. 1, p. 327, 328 ir 332; Engel C. Aus ostpreussischer Vorzeit.— Königsberg, b. m., S. 78.
4. Navickaitė O. Plokštinių kapinynų tyrinėjimai Lietuvoje 1948—1958 m.— Kn.: Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1961, t. 3, p. 67; LAP, p. 20—21.
5. Grigalavičienė E. Egliškių pilkapiai.— Kn.: Lietuvos archeologija, 1979, t. 1, p. 28—30; LAP, p. 20.
6. Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens.— Königsberg, 1929, S. 158, 160.
7. Ten pat, p. 165 ir 176; LAP, p. 133—134.
8. Ten pat, p. 158; Schmidt L. Min. veik., p. 117—118.
9. Kmiecinski J. Zagadnienie wczesnorzymskim.— Łódź, 1962, p. 155; Przewoźna B. Z dziejów badań nad okresami późnolateńskim i wpływów rzymskich na Pomorzu Wschodnim.— Archeologia Polski (toliau — AP), 1972, t. 17, z. 1, p. 139—141; Okulicz J. Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu.— AP, 1970, t. 15, z. 2, p. 419—423.
10. Labuda G. Zagadnienie osadnictwa ludności bałtyjskiej na lewym brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu (Komunikat).— In: Konferencja pomorska. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1979, p. 14; Strzelczyk J. Nowa hipoteza o pochodzeniu gotów.— Studia historica slavogermanica, 1978, t. 7, p. 3—41; Шукін М. Б. Современное состояние готской проблемы и черняховская культура.— Государственный орден Ленина Эрмитаж: Археологический сборник, 1977, № 8, с. 79—89.
11. Kmiecinski J. Min. veik., 86—155; Almgren O., Nerman B. Die ältere Eisenzeit Gotlands.— Stockholm, 1923, Bd. 2, S. 139—141.
12. Kmiecinski J., Blombergowa M., Walenta K. Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiarach w pow. Kartuskim (toliau — K. B. W. Cmentarzysko...)— Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodziu. Seria archeologiczna, 1966, Nr. 12, p. 37—128.
13. Grigalavičienė E. Min. veik., p. 6—32; LAP, p. 12—28.
14. Тухтина Н. В. Об этнической принадлежности погребенных в сопках волховского типа.— В кн.: Славяне и Русь. М., 1968, с. 192.
15. Almgren O., Nerman B. Min. veik., p. 19 ir 20; Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai.— V., 1961 (toliau — LAB), p. 192—194; K. B. W. Cmentarzysko..., tabl. XL—XLII; Kuharenko J. W. Le probleme de la civilisation „got-ho-gévide“ en Polésiet en Volhynie.— Acta Baltico—Slavica, 1967, Nr. 5, p. 21, 23 ir 26; Gaerte W. Min. veik., p. 187—188; LAP, p. 38, 42, 67, 118 ir 152; Lietuvos TSR archeologijos atlasas.— V., 1978 (toliau — LAA), t. 4, p. 88—89 ir žemėl. 52—1.
16. Okulicz J. Min. veik., p. 429; Kuharenko J. W. Min. veik., p. 27; Тиханова М. А. Следы рунической письменности в черняховской культуре.— В кн.: Средневековая Русь. М., 1976, с. 12, 14, 15; LAP, p. 118, 131, 134.
17. Gaerte W. Min. veik., p. 190; Kmiecinski J. Min. veik., p. 108—118 ir 126—133; K. B. W. Cmentarzysko..., tabl. XLV.
18. LAA, žemėl. 58.
19. Kmiecinski J. Min. veik., p. 121 ir žemėl. 2.

20. Lietuvių liaudies menas: Senovės lietuvių papuošalai.— V., 1958, t. 1, p. 324—325, pav. 85, 96—100, 131, 132, 136, 137; LAP, p. 45; LAB, p. 201—206; Kulikauskas P. Min. veik., p. 343; Bierbrauer V. Die ostgotischen Funde von Domagnano, Republik San Marino (Italien).— Germania. Anzeiger der römisch-germanischen Kommission des deutschen archäologischen Instituts (toliau — Germania), 1973, Jg. 51, H. 2, S. 505; Horedt K., Protase D. Ein völkerwanderungszeitlicher Schatzfund aus Cluj—Someseni (Siebenbürgen).— Germania, 1970, Jg. 48, H. 1—2 S. 87, 97 ir 98.
21. Engel C. Min. veik., p. 89; Plg.: K. B. W. Cmentarzysko... , p. 52—61.
22. LAA, žemėl. 4; LAP, p. 113, 129 ir 131; Kulikauskas P. Min. veik., p. 343; Bierbrauer V. Min. veik., p. 505—506 ir 515; Plg.: Gaerte W. Min. veik., p. 224.
23. Hachmann R. Die Goten und Skandinaviern.— Berlin, 1970, S. 138.
24. Sennas A. Anthologia Latina.— K., 1923, p. 85—86; "Trans Lugios Gotones regnantur... protinus ab Oceano Rugii et Lemovii, omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium".
25. Łowmiański H. Min. veik., p. 237; Hachmann R. Min. veik., p. 138.
26. Hachmann R. Min. veik., p. 138.
27. Almgren O., Nerman B. Min. veik., p. 111—112, lent. 39—40; Gaerte W. Min. veik., p. 186.
28. Gaerte W. Min. veik., p. 186; Bezenberger A. Litauische Gräberfelder: Das Gräberfeld bei Schernen (Kr. Memel).— Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, J. 27 (1891/92), H. 17, 1892, S. 155.
29. LAP, p. 48, 52, 83, 94, 107—110, 134—135 ir 157; Kulikauskas P. Min. veik., p. 339, 351 ir 355.
30. LAP, p. 80, 109 ir 167.
31. LAB, p. 181 ir 190; LAP, p. 125, 129, 135, 148 ir 156; Kulikauskas P. Min. veik., p. 339; Radzvilovaitė E. Lietuvių genčių skydai II—VIII amžiuje.— Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A (toliau — MADA), 1966, t. 2(21), p. 134.
32. Sennas A. Min. veik., p. 86: "rarus ferri, frequens fustium usus".
33. LAB, p. 189; LAP, p. 64; Kazakevičius V. Ietigaliai Lietuvoje V—VIII a.: 1. Įtvėriamieji.— MADA, 1978, t. 4(65), p. 41; Kulikauskas P. Min. veik., p. 338.
34. Одинцов Г. Ф. К истории древнейших русских названий копья.— Этимология 1977, 1979, с. 110.
35. C. Iuli Caesaris Belli gallici libri VII cum A. Hirti libro octavo. Caenae, 1940, p. 63; Sennas A. Min. veik., p. 74—75 ir 81; "Plurimisque Chatorum hic placet habitus... nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus aut ager aut aliqua cura; prout ad quemque venire, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui..."
36. LAB, p. 262.
37. Bezenberger A. Min. veik., p. 146—168; LAP, p. 34, 47, 49—50, 52—53, 70—72, 94, 107—110, 121—123, 135—137, 143, 153, 160, 176—178 ir 182; Kulikauskas P. Min. veik., p. 315—323.
38. Plg.: LAP, p. 138 ir 161.
39. Plg.: LAP, p. 124.
40. Plg. 35 nuorodos citatą iš Tacito.
41. Витов М. В., Марк Ю. К., Чебоксаров Н. Н. Этническая антропология Восточной Прибалтики.— М., 1959 (далее — В. М. Ч. Этническая антропология...), с. 59, 61, 62, 66, 67.
42. Tep rat, p. 96; Чебоксаров Н. Н. Новые данные по этнической антропологии Советской Прибалтики (По материалам Балтийской этнографо-антропологической экспедиции).— Труды института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Новая серия (далее — ТИЭ), 1954, т. 23, с. 24—25 (табл.).

43. В. М. Ч. Этническая антропология..., с. 90, 97, 98, 122, 123; Чебоксаров Н. Н. Некоторые вопросы этнической истории Советской Прибалтики в свете новых антропологических данных — ТИЭ, 1954, т. 23, с. 5, 6.
44. Žilinskas J. Serologinis Mažosios Lietuvos gyventojų (ir kitų baltų rasės tautų) giminiškumas: Atspaudas iš Vytauto Didžiojo universiteto medicinos fakulteto darbų, t. 2, kn. 3.—K., 1935, p. 37—38.
45. Rudnicki M. [Rec.:] Gutenbrunner S. Namenkundliche Zeugnisse zur germanischen Urgeschichte. Germanen und Indogermanen. Zeitschrift für H. Hirt, herausgegeben von H. Arntz. Heidelberg, 1936, S. 453—470.— Slavia occidentalis, 1936, t. 15, S. 156.
46. Karsten T. F. Die Germanen.— Berlin—Leipzig, 1928, S. 156.
47. Sehart E. H. Vollständiges Wörterbuch zum Heliand und zur altsächsischen Genesis.— Göttingen, 1966, S. 261; Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.— Berlin und Leipzig, 1924, S. 290.
48. Bezenberger A. Min. veik., p. 141 ir 168.
49. Engel C. Min. veik., p. 82.
50. Grigalavičienė E. Min. veik., p. 40.
51. Волкайте-Куликаускаене Р. К этническому вопросу грунтовых могильников I—начала II тысячелетия, расположенных у литовского взморья.— In: Studia archeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970, p. 242—246.
52. Sia tema perskaitęs pranešimą, autorius sužinojo, kad į Lamatos ir lemovių vardų panašumą jau anksčiau atkreipė dėmesį V. Pavilionis, tik niekur to dar nepaskelbė. Todėl jo prioritetą autorius visados yra pasirengęs pripažinti.

ЛЕМОВИИ

Э. ГУДАВИЧЮС

Резюме

В связи с созвучием между названием упоминаемого Тацитом германского племени лемовиев (Lemovii), обитавшего где-то по соседству с балтами, и упоминаемой в XIII в. землей Ламата на литовском взморье возникает вопрос о наличии связи между ними. Тем более, что культура литовского взморья первых веков н. э. имеет свои особенности и наблюдаются некоторые параллели между ней и культурой германцев.

На данном этапе решить этот вопрос не представляется возможным. Параллели с германцами могут обуславливаться и торгово-культурным общением. Лингвистика и антропология данных о германском инстрате не дают. С другой стороны, еще отсутствуют четкие критерии по археологии восточных германцев. Информация Тацита содержит очень общий ответ, не отрицающий, но и не подтверждающий явных связей по признакам лемовиев и археологической культуры литовского взморья.

Поэтому вопрос о лемовиях остается открытым.